

FİRƏNGİZ ƏLİZADƏNİN “DƏRVIŞ” ƏSƏRİNDƏ MİLLİ VƏ MÜASİR ÜNSÜRLƏRİN TƏDQIQI

Fidan ASLANOVA

Bəstəkar Fırəngiz Əlizadənin müasir Azərbaycan musiqisinə gətirdiyi yeni ideya, obraz və formalar baxımından hər bir əsəri bənzərsiz düşüncə və münasibət nöqteyi-nəzərindən vacib əhəmiyyət kəsb edir. Onun özünəməxsus tapıntılar və maraqlı bədii həllərlə maraq doğuran partituralarında bir tərəfdən milli ruhun çatdırılması, digər tərəfdən, yeni və müasir səslənmə üçün əldə olunan üsullar diqqəti cəlb edir. Müəllif Şərq-Qərb musiqi münasibətlərinin qarşılıqlı bəhrələnmə yolunu seçir. O, müasir üslub təmayüllərinin imkanları çərçivəsində milli ənənələrə yeni mövqedən yanaşır, Şərq-Qərb normativlərini uzlaşdırır. Ən əsası isə o, Qərb musiqisində geniş istifadə olunan kompozisiya metodlarından (aleatorika, sonaristika, polimelodika, poliritmika) istifadə edərək, musiqisinin milli simasını qoruyub bilir.

Milli və müasirlik sintez ideyası kimi bəstəkarın “Dərviş” əsərində də diqqəti cəlb edən məqamlardandır. Bu əsərdə ilk baxışda bir-biri ilə uzlaşmayan müasirlik və Orta əsr sufi fəlsəfəsi, muğam və instrumental teatr bir araya gətirilir. “Dərviş”də milli və müasir sintezdən söz açarkən vokal partiyada bir-birindən tamamilə uzaq olan iki başlanğıcın - muğam intonasiyaları, “Sprechstimme” və əruz vəznə arasındakı əlaqəni müəyyən edirik. Əsərdə Yeni Vyana məktəbinin banisi Arnold Şönberqin “Ayllı Pyero” əsərində ilk dəfə təbii

olunan danışıq-deklomasiyalı vokal üslubdan musiqili qiraət məqsədi ilə istifadə olunmuşdur. Yeni, “Dərviş” əsərinin vokal partiyasında not yüksəkliyi danışıq tərzii ilə melodik oxuma arasında olan ifa tərzinə əsaslanır. Belə bir vəhdət Azərbaycan vokal musiqi üslubunun əvvəlki mərhələlərində təsadüf olunmayan müxtəlif tərkibli “birləşmələrin” (onları daha düzgün olaraq “ziddiyyətlərin” adlandırmaq) orijinal sintezi kimi maraq doğurur. Nəticədə mürəkkəb birləşmə yaranır. Instrumental müşayiətdə aleatorika və muğam improvizatılıqı da milli və müasir sintez kimi maraq doğurur. Əsərdə muğam ifaçılığında olan dramaturji sərbəstlik, inkişafın məntiqi ardıcılığı, improvizatə reçitativləri Avropa aleatorika kompozisiya metodları ilə üst-üstə düşür.

Milli və müasir ünsürlərin tədqiqi baxımdan aşkar etdiyimiz maraqlı cəhət həm də ondadır ki, “Dərviş”də Şərq-Qərb musiqi alətləri bir-biri ilə həm qarşılıqlı əlaqədə, həm də biri digərinə qarşılıqlı təsir göstərir. Bu cəhət müasir Azərbaycan musiqisində gedən bir prosesdən - yeni folklor dalğasından söz açaq. Bu mənada əsərin bir neçə versiyasının olması təsadüfi deyil. Alətlər seçimində ney və skripka, qoşa nağara və violonçelin yaratdığı orijinal sonar səslənmələr nadir təbr tapıntılardır.

Partitura üzrə təhlil apararkən “Dərviş”in musiqi üs-

oxumalarındakı improvizasiya "Dərviş" əsərinin vokal partiyasının əsasını təşkil edir. Burada yaradıcı təxəyyülün zənginliyindən söz açmaq olar. Dərviş oxumalarında özünü bürüzə verən hallar - təcridən müxtəlif ton yüksəklikləri ilə kulminasiyanın əldə edilməsi müşahidə olunur.

Müasir bəstəkar tərəfindən canlandırılmış sufi aləmin mənzərəsi olan "Dərviş" in obrazlar aləmində intonasiya və tematik cəhətdən məftunedici səsi ilə oxuyub, Allaha ibadət edən sufini görürük. Kompozisiyanın sonunda dərviş "mistik yol" u qət edir, mənən kamilləşir və Tanrıya qovuşur. Bu məqam əsərin dramaturgiyasının əsasını təşkil edir. "Dərviş" in fakturasındakı "təcridi proses" in ardıcıl inkişaf etdirilməsi material və formanın qarşılıqlı şərtləndirilməsindən söz açır. "Təcridi proses" konsepsiyası elə qurulub ki, motiv üzərində gedən improvizasiyalılıq artaraq, zirvəyə doğru hərəkət edir.

Kompozisiyada müasir xüsusiyyətlərdən biri də akustik səslənmə dairəsi - sonoristik yazı ilə bağlıdır. Dərviş obrazının yaradılmasında səshasil, dinamik işarələr və ştrixlərin əhəmiyyəti böyükdür. Simli alətlər üçün tətbiq olunan "sul ponticello" ştrixi dərviş obrazının canlandırılmasına və bu obrazda olan mistisizmin

ifadəsinə zəmin yaradır. Əsərin əsas mahiyyətini lakonik şəkildə çatdırmaq bacarığı özünü göstərir. Ritual tərzində qurulmuş dramaturgiya daxilində mikrintonasiyanın muğamdan təkən alması və improvizə şəkildə inkişaf etdirilməsi musiqi toxumasını yaradır.

Milli musiqinin janr kökləri zəminində müasir musiqi üslub xüsusiyyətlərinin (aleatorika, sonoristika) tətbiq edilməsi maraqlıdır. Musiqi toxumasının milli və müasir ünsürlər ilə nə dərəcədə üst-üstə düşməsi bəstəkarın keçmişlə müasirliyi və müasirliklə keçmişə üzvləşdirmək cəhdini təsdiqləyir. Milli musiqinin qədim köklərinin müasir dil xüsusiyyətlərinə qovuşdurulması və müasirliyin keçmişlə üzvləşdirilməsi nəticəsində "Dərviş" musiqisinin məqsədyönlü bütövlük təsiri oyatmasına əsas verir.

Firəngiz Əlizadə yaradıcılığında ölməz Nəsimi poeziyasının Yaxın Şərq ədəbiyyatına gətirdiyi mütərəqqi ideyaları hər zaman ön cərgədədir. Bəstəkarın "Mərsiyə", "Zikr", "İlqim", "Oazis" əsərləri bu poeziyadan qidalanaraq, öz əsasını təşəvvüf musiqisinin fəlsəfi dərinliklərindən götürmüşdür. Bu mənada "Dərviş" kompozisiyası adı sadalanan əsərlər arasında özünə layiqli yer tutmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva M. Bəstəkar Firəngiz Əlizadənin müasir Azərbaycan musiqisinin inkişafında rolu. Bakı, 2017, 172 səh.
2. Аббасова Р. Концепция созидания Ф. Ализаде. – "Каспий", 19 мая, 2016, с. 10-11
3. Арановский М. Музыкальный текст. Структура и свойства. Москва: «Композитор», 1998, 343 стр.
4. Высоцкая М., Григорьева Г. Музыка XX века: от авангарда к посмодерну. Москва «Московская консерватория», 2011, 440 стр.

Статья посвящена анализу композиции «Дарвиш» выдающего азербайджанского композитора Франгиза Ализаде. В произведении, написанного для септета, в состав ансамбля входят народные и европейские инструменты: ханенде (певец - мугаматист) - теце, ней, канон, гоша-нагара, виолончель, виолин и виола, основное внимание привлекает синтез национальной музыки и современных композиторских приемов письма. В этом произведении сплетаются современность и философия суфизма Средневековья, мугам и инструментальный театр. В фактуре произведения применяется техника алеаторики, что проявляет себя в качестве одного из основных композиторских приемов.

Ключевые слова: Франгиз Ализаде, Дарвиш, мугам, техника алеаторики, философия суфизма.

The article is devoted to the analysis of the composition "Darvish" by the outstanding Azerbaijani composer Franghiz Ali-zadeh. In the composition written for the septet, the ensemble includes folk and European instruments: the khanende (singer-mugamist) - the reader, the nay, the canon, the gosha-nagara, the cello, the violin and the viola, the main attention is drawn to the synthesis of national music and modern composer receptions. In this work modernity and philosophy of Sufism of the Middle Ages, mugham and instrumental theater are intertwined. The texture of the work uses the technique of aleatory, which manifests itself as one of the main compositional techniques.

Key words: Franghiz Ali-zadeh, Darvish, mugham, aleatorics techniques, suphi (mystic) philosophy.